

Lastige bromvliegen in de klas

Lastige bromvliegen in de klas

Remco Broesder

2024

>g uitgeverij
van gorcum

© 2024

Uitgeverij Van Gorcum BV
Postbus 43, 9400 AA Assen.

 uitgeverij
van gorcum

Deze uitgave is beschermd op grond van het auteursrecht. (Her)gebruik van informatie uit deze uitgave is niet toegestaan, verwerking door AI-applicaties is eveneens verboden.

NUR 846

ISBN folio 9789465070001

ISBN ebook 9789465070018

1e druk 2024

Uitgave: Uitgeverij Van Gorcum, Assen

Redactie: Met Stip Teksten, Groningen

Omslagontwerp, illustraties en grafische verzorging: Vera Post, Groningen

Druk: Drukkerij Van Gorcum, Meppel

Inhoud

Voorwoord	9
Inleiding	13
Motivatie en leerprestaties	13
Doel van dit boek	17
Leeswijzer en bromvliegen	18
Studentenpanel	18
Theorie en praktijk	20
Hoofdstuk 1 Mijn lastige bromvliegen	22
Strontvliegen	24
Vechten of vluchten	25
Gedragswetenschap	26
Mentale instelling	27
Inspanning en gemak bij leren	30
Persoonlijke eigenschappen leerkracht	32
Didactische vraagstukken en bromvliegen	33
Hoofdstuk 2 De luie bromvlieg	36
Zelfoverschatting	38
Looproutes	40
Systeemfout	41
Differentiëren hoef je niet te leren	43
Didactische looproutes	44
Motivatie en ambitie	46
Exit de luie bromvlieg?	49
Conclusies en vragen	51
De juiste mentale instelling	52

Hoofdstuk 3 De vergeetbromvlieg	54
Verandering leeropvatting	56
Herhaling, herhaling en herhaling	58
Interactie kennisbasis en 'vage' vaardigheden	60
Ontkoppeling	61
Oppervlakkige opdrachtskenmerken	63
Gaming	68
Een leven lang leren	74
Eigen onderzoek	79
Feedback	80
Hoofdstuk 4 De tijdsbromvlieg	82
Omgaan met deadlines	84
Het experiment	86
Experiment 1	88
Experiment 2	88
Experiment 3	89
Experiment 4	90
Conclusies	91
Beweegredenen studenten	94
Tips van studenten	96
Hoofdstuk 5 De ongelijkheidsbromvlieg	98
Labelen	100
De kloof creëren	102
Bestrijden ongelijkheid	104
Ongelijkheid bij taal en rekenen	107

Hoofdstuk 6 De impulsieve bromvlieg	112
Burgerschap	114
Aanpakken stageprobleem	116
Onlinelessen	119
Debat	122
Hoofdstuk 7 De verleidingsbromvlieg	124
Digitale middelen	126
Schermonderwijs	128
In een ‘down’	129
Schade van het schermonderwijs	132
ChatGPT en KI	133
‘De AI-fabriek’	135
Zelflerend vermogen	137
Richtlijnen	139
Leermiddelen en algoritmes	140
Conclusie	142
Slotwoord	145
Literatuurlijst	148
Bijlage 1 Voorbeeld woordenlijstopdracht	153
Bijlage 2 Voorbeeld opdracht contextzinnen	155
Bijlage 3 Voorbeeld uitgewerkt artikel	158
Bijlage 4 Stroomschema werkwoordspelling	159

“Een kleine
vlieg in de
pot, een grote
stap voor de
menschheid.”

Voorwoord

Door Tim den Heijer

“Papa gaat weer over wc-potten praten!” Dat zeg ik vaak tegen mijn gezin als ik op pad ga om een zaal toe te spreken. Van reclamemaker tot metaforische sanitair-expert: hoe heeft het zo ver kunnen komen? In 2020 werkten Eva van den Broek (gedragswetenschapper) en ik (reclamemaker) aan het voorstel voor ons eerste gezamenlijke boek. Het moest gaan over iets wat ons beiden fascineert: alledaagse fenomenen die stiekem je gedrag sturen. Die laatste zin leek ons een prima ondertitel, maar voor de titel zelf hadden we wat beters nodig. Een vergelijking, iets wat mensen herkennen en onthouden. En moesten we niet zélf ook zo’n gedragstechniek toepassen, die we in het boek beschreven? *Practice what you preach* en zo... Het effect effect, dat was een geestig verschijnsel. Mensen vinden iets interessanter als het een effect heet. Mooi! Maar het wat-effect?

Steeds kwamen we weer uit bij die beroemde, beetje vieze oer-*nudge*: de vlieg in het urinoir. Ik heb het verhaal inmiddels mogen vertellen op podia en in podcasts, bij hogescholen en universiteiten, aan kleuters en CEO’s. Schiphol had het probleem dat mannen slecht mikken op de wc. Resultaat: vloer vies, wc gesloten voor schoonmaak. Dat kostte veel geld, maar was vooral vervelend voor reizigers die het net uren hadden opgehouden in de lucht, of zenuwachtig nog één keer moesten voor vertrek. Schiphol had naar allerlei klassieke instrumenten kunnen grijpen. Een campagne met humor (iets over stuurknuppels?), boetes, beloningen, verwijtende pleidooien, bestraffende posters... maar ze deden iets anders. Ze lieten vliegjes in de potten schilderen, mannen gingen daar als vanzelf op mikken en het probleem was opgelost.

Mooi, maar moesten we dáár nu ons boek naar noemen? Mensen kenden die pleevlieg inmiddels wel? En het ging ons toch om veel méér dan nudg-

ing? Toch kozen we ervoor. Vooral vanwege wat Schiphol níet deed door te kiezen voor die vlieg. Ze namen afscheid van verheven begrippen als motivatie, bewustzijn, kennis en houding. Ze verwachtten niet dat mensen snaptten hoe al die druppels optelden tot een Groot Probleem. Of dat goed mikken past bij de waarden en normen van onze maatschappij. Het kon ze dus niks schelen wat je dacht, het ging ze om wat je dééd. Een kleine vlieg in de pot, een grote stap voor de mensheid. Want op allerlei vlakken gaat het fout als we niet alleen willen dat mensen iets doen, maar ook dat ze het om de goede reden doen. Als we juist gedrag zien als een gevolg van de juiste gedachten.

Ervaring (en onderzoek van wetenschappers als Eva) leert het omgekeerde: wat mensen zich heilig voornemen, doen ze vaker niet dan wel. En als ze iets wél doen, kunnen ze vaak moeilijk uitleggen waarom en waardoor. Ze komen wel met een verklaring, maar of die klopt? Gedrag gebeurt ons gewoon, het gaat automatisch. Geen fijne gedachte, want waren we niet intelligent, zelfstandig, autonoom en kritisch? Zeker. Maar we zijn óók het resultaat van miljoenen jaren evolutie. Ons brein bevat een virtuoze automatische piloot, die heel vaak precies de juiste beslissing neemt voordat het slimme stemmetje in ons hoofd, dat huist in de evolutionair jongere prefrontale cortex, opgestart is.

Die automatische piloot stuurt op shortcuts. Het is bekend dus het is veilig. Wat anderen doen is goed. Wat ik vaker heb gedaan moet ik blijven doen. Wat afwijkt van de rest is interessant. Wat ik nú kan pakken is beter dan wat ik misschien later krijg. De wetenschap heeft inmiddels honderden van die shortcuts gedefinieerd. Vergelijk ze met een trekkend wielkje aan je winkelwagen. Ze bepalen je richting niet, maar sturen je wel steeds weer een bepaalde kant op.

Eva en ik kozen ervoor dat bromvliegen te noemen, omdat ze net zo werken als het vliegje in de pot. Zo kreeg ons boek de titel *Het bromvliegeffect* (2021).^{*} Het werd een bestseller en een merk. Al snel volgden *Het bromvliegeffect Junior* (2023; voor 8- tot 13-jarige lezers), *De bromvliegmethode* (2023), *Bromvliegtaal* (2024) en de vertalingen: de rechten zijn verkocht in acht landen, waarbij het succes in Japan het succes in Nederland zelfs ver overschaduwde. En dan is er ook nog de BNR-podcast *Het Bromvliegeffect*, de

bromvlieg- en strontvliegawards voor beste en smerigste gedragsinterventie, het Bromvliegcollege en zelfs een kinderdoeboek! Schijnbaar zijn wij niet de enigen die gedrag fascinerend vinden.

Met *Lastige bromvliegen in de klas* gebeurt er eindelijk iets waarop we erg gehoopt hadden. Namelijk dat die bromvlieg, die wij ook maar geadopteerd hebben, zijn eigen leven gaat leiden. Dat andere schrijvers en denkers de metafoor overnemen en gebruiken om hun inzichten en ideeën tot leven te brengen. Dat ze naast de zeven soorten die wij zagen extra typen van dit hardnekkige beestje identificeren. En vooral: dat ze dat doen om dingen beter te maken.

Remco Broesder doet dat op een vlak dat mij, ooit kortstondig leraar Nederlands, na aan het hart staat. Hij constateert zeer terecht dat goed onderwijs niet alleen draait om opvattingen en ideeën, maar uiteindelijk staat of valt met gedrag. Als de leerling niet in beweging komt en aan het leren slaat, is de rest theoretisch. En de beste manier om mensen te bewegen, is de aanpak die Remco in dit boek beschrijft. Eerst proberen te snappen welke gedragsbepalers het gewenste gedrag helpen of hinderen. En vervolgens experimenteren om te ontdekken wat in jouw situatie werkt. Van vies vliegje tot beter onderwijs, betere kansen voor kinderen: dat zou toch een geweldig bromvliegeffect zijn!

Zo, en nu heeft papa genoeg gepraat over potten en vliegen. Ik dank Remco voor de eervolle uitnodiging om dit voorwoord te schrijven en geef nu heel graag het woord aan hem. En ik wens jou veel leesplezier!

Tim den Heijer
Amsterdam
2024

*Wist je dat het helemaal geen bromvlieg is in die pot, maar een huisvlieg?
We vonden bromvlieg gewoon lekkerder bekken!

De oplossingen voor de motivatie- en prestatieproblematiek liggen binnen handbereik, maar we lijken niet in staat om daarmee de problemen op te lossen.

Inleiding

Motivatie en leerprestaties

Vanaf 2014 lijkt het Nederlandse onderwijs in een neerwaartse spiraal terecht te zijn gekomen. Volgens internationale onderzoeken krijgen Nederlandse leerkrachten in het voortgezet onderwijs, in vergelijking met andere landen, te maken met de minst gemotiveerde leerlingen. De Onderwijsinspectie (2019) brengt een rapport uit met daarin een analyse van de tekortkomingen van het onderwijs en met aanbevelingen om de motivatie van leerlingen te verbeteren.

Tegelijkertijd laten PISA-scores zien dat de taal- en rekenvaardigheden van Nederlandse 15-jarigen achteruitgaan: we verliezen in rap tempo de toppositie in de PISA-ranglijst. En het wordt nog erger: in 2022 presteren onze 15-jarigen alleen nog beter dan Griekenland (Meelissen et al., 2023). Voor wat het waard is. Want er is het een en ander aan te merken op de betrouwbaarheid van deze uitkomsten. Maar wanneer driejaarlijkse metingen vanaf 2003 tot nu laten zien dat Nederlandse scholieren in vergelijking met buitenlandse generatiegenoten steeds minder presteren, mag je spreken van een patroon. En is de vraag gerechtvaardigd of we onze jongeren voldoende voorbereiden op hun zelfstandige rol in de samenleving.

In 2023 maken ook volkszanger Frans Bauer en de Algemene Onderwijsbond (AOB) de gevolgen zichtbaar van de deplorabele toestand waarin het Nederlandse onderwijs verkeert. Bauer stelt in zijn tv-programma *Leven zonder letters* laaggeletterdheid centraal. Volgens de website van de Rijksoverheid hebben ongeveer 2,5 miljoen Nederlanders moeite met lezen, rekenen en het gebruik van de computer of smartphone. In zijn programma volgt Bauer twaalf laaggeletterden en laat hij zien hoe moeizaam zij functioneren in de samenleving. Frans zou Frans niet zijn natuurlijk als hij deze groep niet zou helpen hun dromen na te jagen.

Een tweede verontrustend signaal geeft de AOb af in 2023. Uit onderzoek (waarin de autonomie van de leerkracht centraal stond) van het *Onderwijsblad* blijkt dat leerkrachten in het voortgezet onderwijs regelmatig door de schoolleiding onder druk worden gezet om cijfers op te hogen (Trouw, 2 oktober 2023). Ze mogen bijvoorbeeld het leerlingenwerk niet lager waarderen dan een vijf of moeten de normering aanpassen na tegenvallende resultaten. Aan dit onderzoek deden 580 leerkrachten mee en het *Onderwijsblad* mocht ook notulen inzien van een schoolleiding.

Onderwijsliteratuur

Deze problemen en de steeds erger wordende verzuchting van leerkrachten over slecht gemotiveerde leerlingen en studenten zijn in contrast met de grote hoeveelheid onderzoeksliteratuur die de afgelopen decennia verschenen is over effectieve didactiek. De oplossingen voor de motivatie- en prestatieproblematiek liggen binnen handbereik, maar we lijken niet in staat om daarmee de problemen op te lossen.

Hoe kan dat? Negeren we de uitkomsten van grootschalig onderzoek? Omdat die niet aansluiten bij persoonlijke overtuigingen over wat goed onderwijs is? Of werken de evidencebased strategieën niet in de praktijk? Denken we liever niet na over vraagstukken op het gebied van motivatie en leerprestaties, omdat jonge scholieren nu eenmaal zijn zoals ze zijn: niet meer in staat te luisteren en zich te focussen op de leerstof, maar wel in staat in stilte intensief bezig te zijn met de smartphone? Of denken we dat methodeschrijvers de problematiek wel oplossen door met steeds aantrekkelijker (digitaal) lesmateriaal te komen?

Leerkrachten zullen verschillend antwoorden op voorgaande vragen. Omdat leerkrachten mensen zijn en verschillende overtuigingen hebben. En daardoor niet altijd op dezelfde manier denken en handelen. Zo onderscheiden Wartenbergh-Cras en Van Gennip (2003) in hun onderzoek zeven typen 'sterleraren' (voortgezet onderwijs): *de supervakdocent, de rasrepresentator, de vertrouwenspersoon, de idealist, de leerprocesbegeleider, de filosoof en de ICT-ster*. Hoewel in het onderzoek niet de relatie is aangetoond tussen deze zeven typen en de leerresultaten, maken ze duidelijk hoe verschillend leerkrachten denken over wat goed onderwijs is. Tot welk type voel jij je als lezer aangetrokken?

Zo zal de *supervakdocent* ervan overtuigd zijn dat bij goed onderwijs leerlingen veel kennis van het vak opdoen. Daarvoor is goede uitleg en didactiek nodig. Volgens de *raspresentator* heeft goed onderwijs echter te maken met boeiende presentaties. De leerlingen hangen aan zijn lippen. De *vertrouwenpersoon* daarentegen vindt het klimaat erg belangrijk en zet sterk in op een sfeer waarin leerlingen zich zeker en begrepen voelen. Op die manier vinden ze een mate van rust om de stof goed op te kunnen nemen en zich te ontwikkelen.

De *idealist* heeft oog voor verschillen tussen leerlingen en wil alles uit ze halen. Daarvoor zet hij al zijn pedagogische en didactische talenten in. Alle leerlingen moeten minstens de basis van het vak beheersen en slagen. Volgens de *leerprocesbegeleider* echter is er sprake van goed onderwijs als de leerkracht leerlingen stimuleert te leren zonder daarbij zelf al te nadrukkelijk inhoudelijke kennis aan te dragen. Hij vindt het belangrijk de leerling te 'leren leren' en besteedt aandacht aan metakennis als informatie zoeken en problemen oplossen. De procesbegeleider werkt graag met individuele leerroutes.

Tot slot de *filosoof* en *ICT-ster*. De filosoof zet de leerling aan het denken over belangrijke levensvragen en zet die in een breder perspectief. Hij wil de leerlingen verrijken met zijn kijk op het leven, zonder betweterig te zijn. De *ICT-ster* wil zijn lessen aantrekkelijk maken door middel van digitale hulpmiddelen. Deze leerkracht wil door middel van ICT een gevarieerde en krachtige leeromgeving creëren.

Zo is er in het Nederlandse onderwijs sprake van verschillende overtuigingen, die allemaal aan bod mogen komen. Immers, in ons land is sprake van vrijheid van onderwijs, waarin de leerkracht autonoom is en schoolorganisaties op hun eigen manier het onderwijs mogen vormgeven. Maar hoe groot mag die vrijheid zijn voor leerkrachten? Mag je puur vanuit een idiosyncratisch uitgangspunt lesgeven? Waarbij de leerkracht in alle vrijheid beslist dat hij bijvoorbeeld geen toetsen afneemt, omdat hij zich wil onderscheiden van zijn collega's? Of is juist beperking van die vrijheid beter door leerkrachten te laten werken vanuit een gestandaardiseerde benadering? Deze twee uitgangspunten zijn de uitersten op een lijn die de gradaties in vrijheid van lesgeven aangeven. De waarheid zit, zoals gewoonlijk, in het midden, het grijze gebied. En dat betekent aan één kant beperking van en aan de andere kant ruimte voor vrijheid.